

Pedaqoji-psixoloji elmlər

UOT 159.9

Y.T.Ağasiyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
ququ-85@mail.ru

KONFLİKT ZAMANI ŞƏXSİYYƏTİN DAVRANIŞI VƏ KONFLİKTƏ DAVAMLILIĞI

Açar sözlər: şəxsiyyət, konflikt, davranış taktikaları, konfliktə davamlılıq, qaçış

Məqalədə göstərilir ki, konflikt cəmiyyətin və şəxsiyyətin inkişafının ayrılmaz bir hissəsidir və konfliktə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Psixologiyada bu problemə yanaşmaların Freydizmdən başladığı qeyd olunur. Xüsusən konfliktləri öyrənən ayrıca bir elmin – konfliktologiyanın yaranması onu öyrənən praktik psixoloqların, psixoloq-tədqiqatçıların köməyinə çatdı. Bundan əlavə məqalədə münaqişə zamanı münaqişə taktikası və şəxsiyyət davranışının taktikası təhlil edilmişdir. Xüsusilə qaçış, kompromis, əməkdaşlıq kimi reaksiyalar izah edildi. Psixoloji sabitliyin stressli şərtlər, pozğunluqlar və stresslər qarşısında psixologiyanın optimal fəaliyyətini qoruyan bir şəxsiyyət əlaməti olması izah olunur. Münaqişə müqaviməti şəxsiyyətin xüsusi bir ifadəsidir; onun komponentləri göstərilir.

Я.Т.Агасиева

ПОВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И КОНФЛИКТООУСТОЙЧИВОСТЬ ВО ВРЕМЯ КОНФЛИКТА

Ключевые слова: личность, конфликт, тактика поведения, конфликтоустойчивость, бег

В статье показано, что конфликт является неотъемлемой частью развития общества и личности, и что имеются разные взгляды на конфликт. Отмечается, что подходы к этой проблеме в психологии начались с фрейдизма. В частности, появлению отдельной науки – конфликтологии помогали практическим психологам и психологом, который занимается исследованием конфликта. Кроме того, в статье анализируется конфликтная тактика и тактика поведения личности во время конфликта. В частности, были объяснены такие реакции, как бег, компромисс, сотрудничество. Объясняется, что психологическая устойчивость – это личностная черта, которая сохраняет оптимальное функционирование психологии перед лицом стрессовых состояний, расстройств и стрессоров. Конфликтоустойчивость – это особое выражение личности; показаны ее компоненты.

CONFLICT COURSE IDENTIFICATION AND CONVENTION IN CONFLICT

Keywords: *personality, conflict, tactics of behavior, conflict resilience, running*

The article shows that conflict is an integral part of the development of society and personality, and there have different views on conflict. It is noted that approaches to this problem in psychology began with Freudism. In particular, the emergence of a separate science-conflictology was helped by practical psychologists and a psychologist who studies conflict. In addition, the article analyzes the conflict tactics and tactics of personality behaviors during the conflict. In particular, reactions such as run, compromise, cooperation were explained. It is explained that psychological endurance is a personality trait that preserves optimal functioning of psychology in the face of stressful conditions, frustration, and stressors. Conflict resistance is a specific expression of psychological endurance as a feature of personality and its affiliates.

Konflikt cəmiyyətin, şəxsiyyətin inkişafının ayrılmaz bir elementidir. Tarixən müxtəlif elmlərin tərkibində konfliktlə bağlı ayrı-ayrı fikirlər formalaşmışdır. Psixologiya elmində isə bu problemə aid yanaşmalar Freydizmədən başlamışdır. Xüsusən konfliktləri öyrənən ayrıca bir elmin – konfliktologiyanın yaranması onu öyrənən praktik psixoloqların, psixoloq-tədqiqatçıların köməyinə çatdı. Bu gün konfliktə fərqli baxışlar (həm konstruktiv, həm də destruktiv) var. Doğrudur, konflikt (istər şəxsiyyətlərarası, istər şəxsiyyətdaxili) münasibətləri, insanın daxili aləmini kökündən silkələyir, sarsıdır. Lakin bu zaman onun konstruktiv tərəfinin önə çıxmasına şərait yaratmaq lazımdır. Bu zaman isə konflikt şəxsiyyətin formalaşmasında müsbət bir amil kimi qəbul olunur. Belə ki, konflikt şəxsiyyətin psixoloji davamlılığını, əzmini formalaşdırır.

Bəzən konfliktin müzakirəsində soruşulur: "Bir-birinə zidd tərəflər hansılardır?" Təhlilə belə başlamağı konfliktə aqressiv yanaşma kimi yozmaq olar, çünki belə sual üstüörtülü də olsa, "kim günahkardır və ya ilk kim başlayıb?" sualını əks etdirir. Buna baxmayaraq iştirakçıların xarakteristikası konfliktin təsvirində mühüm həlqədir, belə ki konfliktin həlli də məhz iştirakçılardan, onların imkanları, iradələrindən asılıdır.

Nəzəri cəlb edən mühüm məsələlərdən biri də "konfliktin iştirakçıları" və "konfliktin tərəfləri" anlayışlarının fərqləndirilməsidir. Aydındır ki, konfliktə bu və ya digər şəkildə cəlb olunmuş hər kəs onun birbaşa və vasitəsiz iştirakçıları olmur.

Konfliktin birbaşa iştirakçıları maraq və məqsədləri yaranmış konfliktli şəraitdə əlçatmaz olan və mövqeləri konfliktli münasibətin inkişafı və xarakterini birbaşa müəyyən edən subyektlərdir. Yalnız birbaşa iştirakçılar

konflikti həll edən tərəflər olurlar. Digər insanlar isə həllə müəyyən qədər ya vasitəçi, ya da mane olurlar.

Konfliktin vasitəsiz iştirakçıları özlərinin vasitəsiz hərəkətləri ilə konfliktli münasibətə cəlb olunan subyektlərdir [7, s.53].

Konflikt zamanı bəzən kimlərinə maraq və məqsədləri üst-üstə düşür, kimlərinə yox. Bu zaman bir-birilə mübarizə aparan iki mövqe yaranır ki, artıq biz də “konfliktin tərəfləri”ndən danışmalı oluruq.

Deməli, konfliktə ya fəal təsir edərək, ya da sadəcə hansısa aidiyyəti olmaqla cəlb olunan insanlar dövrəsi kifayət qədər geniş ola bilər. Hər birinin yerini müəyyənləşdirərək onların konfliktin mənbəyinə, inkişafının xarakterinə, sonuna – həllinə təsir səviyyəsini tədqiq etmək məqsəduyğundur. Ona görə də konfliktin təhlilində onların şəraitdə yaranmış maraq və məqsədlərinə, davranış formalarına diqqət yetirmək çox mühümdür. Müxtəlif fərdi xüsusiyyətlərə malik subyektlərin – iştirakçıların konfliktli şərait zamanı davranışları, reaksiya tipləri də fərqlənər.

Ümumiyyətlə, konflikt zamanı davranış strategiyalarının seçimində bir sıra parametrlər böyük rol oynayır [2, s.83].

1) şəxsi maraqların və qarşıdakı şəxsin maraqlarının insan üçün əhəmiyyətlik dərəcəsi;

2) qarşıdakı şəxsə münasibət.

İnsanın özünün, yoxsa qarşısındakının maraqlarına yönəlmə səviyyəsi konflikt predmetinin məzmunundan, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin dəyərləndirilməsindən asılıdır. Burada qarşı tərəflə şəxsiyyətlərarası münasibətlərin insan üçün əhəmiyyəti çox mühümdür. Şəxsiyyətlərarası münasibətlər (əməkdaşlıq, yoldaşlıq, dostluq, sevgi və s.) heç bir əhəmiyyətə malik deyilsə, insanın konfliktə davranışı özünün destruktiv məzmunu ilə (məcburiyyət, mübarizə) seçiləcək. Bu zaman konfliktə şəxsi maraqlar yüksək, əks tərəfin maraqları aşağı qiymətləndirilir və hökmranlıq, avtoritet üstün olur. Konfliktədən qaçış kimi davranış strategiyasında hər iki tərəfin maraqları aşağı qiymətləndirilir. Şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə heç bir dəyişiklik olmasa da, konfliktin təkrarlanma ehtimalı böyük olur. Güzəştə getmək qaçışa yaxındır. Lakin fərq onun ikili olmasındadır. Şəxsi maraqların qurban verilməsi kimi nəzərdən keçirildikdə, şəxsi maraqlar aşağı, əks tərəfin maraqları yüksək qiymətləndirilir. Digər tərəfdən, güzəştli konfliktli qarşılıqlı təsirin həllində tərəflərin maraqlarının tarazlığı kimi nəzərdən keçirmək olar, bu isə müsbət qarşılıqlı münasibətə şərait yaradır. Əməkdaşlıqla müşayiət olunan davranışda isə həm şəxsi, həm də əks tərəfin maraqlarına yüksək yönəlmə olur və şəxsiyyətlərarası münasibətlər yüksək qiymətləndirilir. Qarşıdakı şəxsə münasibətdə sərtlik dərəcəsi və modallıq nümayiş oluna bilər. Mövqedə sərtlik dərəcəsinə görə yumşaq və sərt tələblər ayrıla bilər. Yumşaq münasibətdə insanın şəxsi xarakterini nəzərə alan zərif, dolaylı təsir yolları, sərt mövqedə isə

sosial, fiziki və psixoloji tənzimin tələblər, əmr və başqa formaları ilə təsir nəzərdə tutulur.

Modallıq – insanı qarşılıqlı təsirin subyektivi və ya obyektivi kimi nəzərdən keçirməyə əsasən hörmətin səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. İlk halda qarşı tərəfə güc tətbiq etməklə və ya ümumi əxlaq normalarına sığmayan vasitələrlə təsir etmək olar. Obyektə hörmətsizlik həm birbaşa, həm də dolayı yolla ifadə oluna bilər. Qarşıdakı şəxsə qarşılıqlı təsirin subyektivi kimi münasibət onunla psixoloji bərabərliyin qəbulunu, hörmətli münasibətin gerçəkləşməsini və əxlaqi normaların nəzərə alınmasını əhatə edir. Hədə-qorxunu, fiziki və mənəvi zorakılığı, psixoloji təzyiqli əks etdirən aqressiv strategiyada və ya bir tərəfin istədiyi istiqamətdə güzəştin alınması üçün insana dolayı psixoloji təsirlə müşayiət olunan manipulyativ strategiyada konflikt destruktiv istiqamət alır.

Adları çəkilən hər bir davranış strategiyası konstruktiv və ya destruktiv xarakter daşıya bilər.

Konstruktiv xarakterli davranışda axtarış fəaliyyətinin səviyyəsinin yüksəlməsi, problemin müxtəlif həll variantlarının genişlənməsi, gücün məsələnin həllinə yönəlməsi, bir sözlə, fəaliyyətin və ünsiyyətin səmərəliliyinin yüksəlməsi xarakterikdir. Destruktiv xarakterli davranışda fəaliyyətin parçalanması, spontan və ya impulsiv olaraq çıxış yolu axtarmaq, insanın özünə və başqasına münasibətdə dağıdıcı hərəkətləri, fəaliyyətin pisləşməsi, əsəb partlayışları, isterik reaksiyalar özünü göstərir.

Konfliktli şərait zamanı insanların daha tez-tez seçdikləri 3 davranış strategiyası üzərində dayanacaq.

İnsanın ekstremal şəraitlərdə reaksiyasının tədqiqində güclü stress zamanı yaranan “stupor”(donuqluq vəziyyəti) və mühüm qərar qəbulundan fiziki qaçış vəziyyətlərinə tez-tez rast gəlinir. Psixologiyada belə hallara tez-tez rast gəlmək mümkündür ki, professional hazırlıqlı insanlar ciddi qəza şəraitlərində fəal tədbir görməkdənsə, ya dəhşətə qapılaraq başqalarının nəse etmələrini gözləyir, ya da sadəcə öz iş yerlərini tərk edirlər [6, s.62-63]. Belə “qaçışın” insanı stressogen reallıqdan “təcrid edən” ürəkgetmə kimi fizioloji mexanizmləri də var. Fikri fəallığın enməsi, əvəzləyici hərəkətlər də eyni funksiya daşıyır. Deməli, çətin şəraitlərə adaptiv və dezadaptiv reaksiya forması kimi “qaçış” problemi psixologiya üçün heç də yeni məsələ deyil.

Konfliktin doğurduğu passiv reaksiya forması olan problemdən qaçış şüursuz və şüurlu xarakter daşıya bilər.

Aydın məsələdir ki, insanda yaranan problemlərdən şüursuz qaçış psixoxanalitik əməllərdə daha yaxşı təsvir olunur.

Şəxsiyyətdaxili konfliktləri öyrənərkən bu mexanizmin izahını Festinger tərəfindən təsvir edilən koqnitiv dissonans hadisəsində tapa bilərik. Zidd koqnisiyaların toqquşmasından doğan koqnitiv konflikt vəziyyətinə düşən insan onları elə şərh edir ki, onlar zidd görünməzlər (məsələn, “siqaret çəkmək

ziyandır” - “düzdür, ancaq mən həmişə çəkmirəm”; “siqaret çəkmək mənə gərginlikdən azad edir, ona görə də həтта mənim üçün bu faydalıdır”).

F.Hayderin struktur balans nəzəriyyəsi şəxsiyyətlərarası münasibətlərin koqnitiv məntiqinin izahına həsr edilmişdir. İnsan başqaları ilə münasibəti, onların davranışı, ona münasibəti haqqında təsəvvürləri ilə bağlı ziddiyyətlə rastlaşdıqda narahatlıq duyur və hansısa yolla bu ziddiyyəti aradan qaldırmağa çalışır. Hayder özü yaranmış narazılıqları əvvəlcədən şərh etməyə əsaslanan bir neçə belə mexanizm irəli sürür. Dostluğa yaraşmayan hərəkət edən insana münasibəti, bu hərəkətin özünə münasibəti dəyişmək və nəhayət bu hərəkət üçün məsuliyyəti insanın üzərindən götürmək olar.

Şübhəsiz, əvvəlcədən şərhətmə heç də həmişə insanın öz problemlərindən qaçma meylini göstərmir. Bu həm də düşünülmüş xarakter daşıya və şəraitə münasibəti, onun əhəmiyyətliliyini yenidən nəzərdən keçirməyə yönəlmiş ola bilər.

Şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı münasibətdə konfliktdən qaçış iki əsas formada reallaşa bilər. Birinci halda, bu, problemi kənarlaşdırmaqla vəziyyətdən şəxsən qaçış, onu “təxirə salmaq”, yaranan fikir ayrılığı barəsində əks tərəflə qarşılıqlı təsirdə olmaq arzusunun olmaması, onunla əlaqəni kəsmək kimi ifadə olunur. İkinci halda, insanın yaranan problemi öz şəxsi maraqları, mövqeyindən imtina edərək, əks tərəfin maraqlarının qəbul etməklə həll etdiyi zaman reallaşan güzəşt kimi ifadə olunur. Belə strategiyayı da mübahisə predmeti o qədər də yüksək qiymətləndirilmədikdə düşünülmüş – rəasional hesab etmək olar. Lakin öz problemlərini həll etmək arzusu və qabiliyyətinin olmamasından doğan güzəştə getmək qəbuləilməzdir.

İnsanın konfliktdən qaçış strategiyasını seçməsi rus tədqiqatçısı B.İ.Xasanın “konfliktofobia” adlandırdığı halla bağlı ola bilər [7, s.57]. Bu hal konfliktdə münasibətdə şüura məxsus mənfə yönəlişlərlə bağlıdır və onun arxasında konfliktin mümkün dağıdıcı təsirindən qorxu durur. Nəticədə, konflikt insan tərəfindən özünə, başqaları ilə ünsiyyətinə təhlükə kimi qavranılır. “Konfliktofobia” konfliktli şəraitə güclü emosional rəaksiyada, ondan tez “can qurtarmaq” meylinə ifadə olunur.

Konfliktdə bu davranış strategiyasının seçimi onun destruktiv həllinə gətirib çıxarır.

Konfliktdə qeyri-konstruktiv, lakin fəal davranış strategiyalarından biri də “mübarizə”dir (təzyiq). Psixoanalizdə “qaçış”la “təzyiq”i sinonim kimi qəbul etsələr də, ən azından fərq ondan ibarətdir ki, qaçış prosesləri şüursuz mexanizmlərlə şərtlənir, mübarizə və ya təzyiq isə insan tərəfindən dərk olunur.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, K.Xorni hesab edirdi ki, müasir cəmiyyət fərdi rəqabət prinsipinə əsaslanır. Hər bir insan eyni qrupun başqa üzvləri ilə mübarizə aparmağa məcburdur. Hər birinin üstünlüyü başqası üçün

uğursuzluğu göstərir. Belə şəraitin psixoloji nəticəsi insanlar arasında düşmənsayağı gərginlikdir [4, s.203].

Aydındır ki, konflikt mübarizə doğurur. Lakin mübarizəni bir strategiya kimi seçərək yalnız onun neqativ yönünü qəbul edən bir neçə əlamət göstərə bilərik [5, s.10].

1) rəqibə çətinliklərin yaradılması. İnsan çətinliklərin öhdəsindən yaxşı gələcəyinə əmindirsə, başqası üçün vəziyyəti qəlizləşdirir;

2) hərəkətlərdə müstəqilliyin nəzərə alınması, rəqibin sərbəstliyinin məhdudlaşdırılması;

3) rəqibin vəzifə və imkanlarından insanın öz məqsədi üçün istifadə etməsi;

4) güc və vasitələrin daha faydalı istiqamətdə cəmləşdirilməsi;

5) ilk növbədə, rəqibin fəaliyyətdə olan mərkəz və orqanlarının sıradan çıxarılması;

6) zədələnmiş mərkəzlərin yaranmasına çalışmaq;

7) rəqibin olmuş faktlar qarşısında qoyulması;

8) rəqibi zəiflədəcəksə, onun "ipini" əldə tutaraq hərəkət edilməsi;

9) hədələrlə hərəkət edilməsi, potensial hədələr hərəkətdən təhlükəlidir;

10) rəqibin qəfildən üstünün kəsilməsi, gizli hərəkətlər edərək aldadılması.

Nəhayət, konfliktli şəraitdə seçilən fəal və ən konstruktiv davranış strategiyası dialoq və danışıqlardır. Dialoq dedikdə, insanın başqası ilə və ya özü ilə istənilən danışığı nəzərdə tutulmur. Dialoqda söhbət edən hər iki tərəf özünü ifadə etmək üçün bərabər hüquq qazanır. Dialoq yalnız bir tərəfin nitqində əks olunan monoloqa ziddir. Xarici monoloqda bu nitq başqa insana yönəlmiş olur, daxili monoloqda nitq danışana müraciətdir. Monoloq yalnız daha fəal bir tərəfin başqasına təsiridir. Sadalanan əlamətlərlə monoloqdan fərqlənən dialoq da müxtəlif formalarda reallaşır. Bu, ilk növbədə, elə dialoq ola bilər ki, tərəflər ümumi mövqeləri müəyyənləşdirərək bir-birilə razılığa gəlir, bir-birini dəstəkləyir, öz baxışlarında yeni tərəflər aydınlaşdırır və nəticədə münasibət yeni daha dərin və inkişaf etmiş formada anlaşılır. Həmçinin elə dialoq da ola bilər ki, onun predmeti tərəflərin mövqələrinin ziddiyyəti və ya uyğunsuzluğu olur və bu zaman o, mübahisə, hətta "mübarizə" xarakteri daşıyır. Bu həm xarici, həm də daxili dialoqa aid edilə bilər. Bir sözlə, dialoq problemin optimal həlli yollarının axtarışı, əks mövqeləri əks etdirən nöqtəyi-nəzərlərin işlənməsi və ya barışdırıcı güzəşt məqsədilə istifadə olunan strategiyadır.

Konfliktli şəraitdə şəxsiyyətin davranışından danışarkən, psixoloji davamlılıq və davamsızlıq anlayışlarını qeyd etmək zəruridir. Hər bir insanın fərdi fərqləri davranış strategiyasının seçimində, konfliktin həlli üsulunda

olduğu kimi, davamlılıq məsələsində də özünü göstərir. Məhz davamlılıq şəxsiyyətin davranışında psixoloji məqam kimi çıxış edir.

Psixoloji davamlılıq çətin şəraitlərin, frustrasion və stressogen amillrin təsiri şərtlərində psixikanın optimal fəaliyyətinin qorunmasından ibarət şəxsiyyət xarakteristikasıdır. Şəxsiyyətin bu xassəsi onun inkişafı ilə eyni zamanda formalaşaraq

- insanın sinir sisteminin tipindən,
- insanın təcrübəsi və professional hazırlığından,
- davranış və fəaliyyətin bacarıq və vərdislərindən,
- şəxsiyyətin əsas idrak strukturunun inkişaf səviyyəsindən asılıdır.

Bəzi ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, şəxsiyyətin davamlılığı “sosial güc”dən də asılıdır [3, s.27]. Bu isə birgə fəaliyyətdə yaranır.

Psixoloji davamsızlıq spontan çıxış yolları axtarmaq, dərk olunan çətinlikləri dərinləşdirməklə, neqativ emosiyaların güclənməsi, fəaliyyətin pisləşməsi və motivasiyanın enməsi ilə müşayiət olunur.

Psixoloji davamlılıq isə çətinliklərin aradan qaldırılma üsullarının axtarışı, mənfi emosiyaların azalması, fəaliyyətin yaxşılaşması, motivasiya səviyyəsinin optimallaşması ilə xarakterizə olunur. Davamlılığın göstəricisi variativlikdir (çoxvariantlılıq). Variativlik mütəhərriklik, yəni həyat fəaliyyətinin daim dəyişən şərtlərinə uyğunlaşmanın sürəti, məsələdən məsələyə keçiddə psixikanın yüksək dəyişkənliyidir. Şəxsiyyətin konfliktə davamlılığı psixoloji davamlılığın xüsusi ifadəsidir. Çətin sosial münasibətlər şəraitində insanın öz davranışını optimal təşkil etmək və başqa insanlarla münasibətdə yaranan problemləri konfliktə həll etmək qabiliyyəti kimi nəzərdən keçirilir.

Konfliktə davamlılıq özünəməxsus struktura malikdir və bu struktur bir sıra komponentləri əhatə edir [2, s.79].

Emosional komponent – şəxsiyyətin çətin şəraitdə vəziyyətini, psixikanın oyanıqlıq səviyyəsini və xarakterini, ünsiyyətin müvəffəqiyyətinə təsirini əks etdirir. Bu komponent konfliktqabağı və konfliktli şəraitlərdə insanın öz emosional vəziyyətini idarə etmək bacarığında, öz emosiyalarını açıq ifadə etmək, konfliktə daxil olma və y məğlubiyət zamanı depressiya vəziyyətinə keçməmək qabiliyyətində təzahür edir.

İradi komponent – şəxsiyyətin qarşılıqlı təsir şəraitində gücünü şüurlu şəkildə cəmləşdirmək, özünə, öz davranış və psixi vəziyyətinə şüurlu nəzarət qabiliyyətidir. Konfliktli şəraitdə emosional oyanıqlığı tənzim etməyə imkan verir. Tolerantlığı, başqasının fikrinə qarşı səbirliliyi, özünənəzarəti, konfliktə obyektiv qiymət verməyi, inkişafı və mümkün nəticələri proqnozlaşdırmağı; əsas problemi ayırmaq, problemin alternativ həllərini irəli sürmək və əsaslandırmaq qabiliyyətini təmin edir.

İdrak komponenti – idrak proseslərinin fəaliyyətinin davamlılığı, qarşı tərəfin təhrikədi hərəkatlərinin qavranılmamasıdır. Bu komponent

konfliktqabağı şəraitin başlanğıcını müəyyənləşdirmək bacarığını, konfliktin yaranma səbəblərinin təhlilini; şəraitin və qarşı tərəfin şəxsiyyətinin və öz davranışının qavranılmasında təhrifi minimuma endirmək bacarığını özündə əhatə edir.

Motivasiya komponenti – çətin qarşılıqlı münasibət şəraitində optimal davranışı şərtləndirən daxili təhrikedici qüvvələrin vəziyyətidir. Və yaranmış şəraitdə təhriklərin adekvatlığını təmin edir.

Və nəhayət, psixomotor komponent davranış və hərəkətlərin doğruluğunu, onların dəqiqliyi və şəraitə uyğunluğunu təmin edir.

Konfliktə davamlılığın yüksək səviyyəsi konfliktli şəraitlərdə düzgün davranış və hərəkətləri, konfliktə qarşılıqlı təsirin optimallaşmasını, gücün konstruktiv hərəkətlərə yönəlməsini bildirir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Bayratov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə.* Psixologiya. B, 2002, 623 s.
2. *Анцупов А.Я., Баклановский С.В.* Конфликтология. СПб, 2005, 288 с.
3. *Басаров Б.* Проблемы психологии устойчивости личности / под ред. К.К.Плотонова. Ашхабад, 1981, 85 с.
4. *Гришина Н.В.* Психология конфликта. СПб, 2005, 464 с.
5. *Дружинин В.В., Конторов Д.С.* Введение в теорию конфликта. М., 1989, 286 с.
6. *Китаев-Смык Л.А.* Психология стресса. М., 1983, 473 с.
7. *Хасан Б.И., Сергоманов П.А.* Психология конфликта и переговоры. М., 2003, 192 с.

Redaksiyaya daxil olub 15.01.2020